

**BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

ISSN 1991-3494

Volume 5, Number 369 (2017), 161 – 170

S. O. Smagulova, A. P. Yermukhamedova

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor Institute of History and Ethnology
named after Ch. Ch. Valikhanov, Almaty, Kazakhstan,

Doctor of Philosophy, scientific secretary Institute of history and ethnology named after Ch. Ch. Valikhanov,
Almaty, Kazakhstan.

E-mail: adep_s68@mail.ru, ayjan@mail.ru

**THE ACTIVITIES OF U. KULUMBETOV
ON THE ELIMINATION**

Abstract. This article is devoted to the public and political activities of the statesman Uzakbay Kulumbetov during the famine of 1921-1922 and 1931-1933 in Kazakhstan. The authors based on the archival documents give an analysis of his leadership and organizational work in the fight against famine. The study highlights the results of various activities carried out by the government against famine and the spread of epidemic diseases. In the course of the study, the letters written by U.Kulumbetov to higher authorities were drawn up, which addressed the problems of supplying starving people with food, the return of refugees to their homeland and their placement.

At the same time, the authors considered issues related to the subsequent activities of Kulumbetov in fighting the famine consequences and replenishing the livestock in the republic.

Keywords: activist, fighting against famine, province, republic, refugees, agriculture, epidemic, orphanage, homeless children.

С. О. Смагұлова¹, А. П. Ермұхамедова²

¹Ш. Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты директорының орынбасары,
тарих ғылымдарының докторы,

²Ш. Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғалым хатшысы, PhD докторы

**Ұ. ҚҰЛЫМБЕТОВТЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚТАРДЫ
АУЫЗДЫҚТАУДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ**

Түйін сөздер: қайраткер, аштықпен курсес, губерния, республика, босқындар, ауылшаруашылығы, эпидемия, үкімет, балалар үйі, панасыздар.

Аннотация. Макала мемлекет қайраткері Ұзакбай Құлымбетовтың Қазақстандағы 1921-1922, 1931-1933 жж. ашаршылық кезеңіндегі қоғамдық-саяси қызметіне арналған. Авторлар архив құжаттары негізінде қайраткердің аштықпен курсудегі ұйымдастыруышық, басшылық қызметіне талдау жасайды. Аштық пен жұқпалы ауруға (эпидемия) карсы күрестегі үкімет тараапынан жүргізілген түрлі іс-шаралардың нәтижесі анықталған. Ұ. Құлымбетовтың ашыққандарды азық-түлікпен қамтамасыз етудегі, босқындарды елге қайтару және оларды орналастыруға қатысты жоғарғы орындарға жазған хаттарының маңызына баға береді.

Аштық жойылған жылдардан кейін де одан қалған зардаптармен күресу, мал шарпуашылығын қалпына келтірудегі қызметін саралаған.

Жиырма жылдай Қазақстан үкіметінің жоғарғы билігінде отырған көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері Ұзакбай Желдіrbайұлы Құлымбетов басшылығы Қазақстанның қын да, аса ауыр жылдарымен тұспа-тұс келеді. Сондай кезеңдердің арасында елдің саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени жағынан дамуына аса кедергісін тигізген, халықтың демографиялық есүіне көрісінше әсер еткен 1921-1922, 1931-1933 жылдардағы ашаршылық. Үлкен қайғы-қасірет экелген нәубеті ұзақ жылдар бойы халықтың жадында өшпестей болып сақталып қалды.

20-жылдың басында Ұ. Құлымбетов Үргызыдағы уездік басқарма басшысының көмекшісі, нұсқаушы-ақпараттық бөлімнің менгерушісі, уездік революциялық тергеу комиссиясының құпия-оперативтік белімінің басшысы, Үргыз уездік атқару комитеті оны қылмыстық-тергеу комиссиясының тәрағасы, Үргызыдағы РК(б)П аудандық комитетінің тәрағасы қызметтерін атқарып, уеде кеңестік жүйенін нық орнауына бар күшін салды.

Аштық басталған 1921 жылдың мамыры айының сонында Қырғыз облыстық комитетінің шақыруымен Ақтөбе губерниясына жіберіліп, Ақтөбе губерниялық съезінде губерниялық атқару комитетіне мүше болып сайланады және Ақтөбе губерниялық камсыздандыру (губсобесом) бөлімінің менгерушісі болып тағайындалады. Ол 1921 жылдың 1 қантарынан 15 мамыры аралығына дейін АРА ұйымына кеңес өкіметінің өкілі ретінде тағайындалып, аштықты ауыздықтауга, әлсіздердің қолындағы арық-тұрық бар малдарын күштеп тартып алған қарақшы топтарды жоюға қатысады [1]. Асханаларда азық-тұліктің талан-таражға түспей, дер кезінде жеткізілуіне және тамақтандыру орындарына тек ашыққандардың тамақтандыру мәселесін тікелей қадағалап, жол берілген келенсіздіктерге іс-шара қолдануға тікелей басшылық етті.

Ұ. Құлымбетов 1922 ж. ақпанынан Ақтөбе губерниялық халық ағарту бөлімінің менгерушісі болып тағайындалып, бұл қызметті 1923 ж. наурызына дейін алғып жүрді. Өкінішке орай бұл жұмысты ол дұрыс атқара алмады. Себебі ақтар мен алашордашылардың қолында тұтқында болғаны үшін және АРА ұйымының ашыққандарға берген көмек қорын талан-таражға салды деген жаламен 1922 жылдың 17 мамырынан 1923 жылдың 11 ақпанына дейінгі аралықта Ұзақбай РКФСР Қылмыстық кодекісінің 109 және 105-ші балтары бойынша айыпталып, тергеуге алынады. Тергеу барысын РКФСР Жоғарғы Соты жүргізіп, бұл іс 1923 жылдың басына дейін Орынбор қаласында қаралды. Дегенмен оған тағылған айыптардың дәлелденбеуінен 1923 жылдың ақпанында РКФСР Жоғарғы трибуналының сессиясының шешімімен ақталып шықты [2].

1921-1922 жылдағы ашаршылықты ауыздықтауда Ұзақбайдың сінірген енбегі зор. Ол тек Үргыз өлкесіндегі аштық қана емес, Ақмола губерниялық атқару комитетінің тәрағасы болып тағайындалған кезде, осы өнірдегі аштықтық сарқыншақтарымен, зардабымен күресуге кірісті. Губернияны жайлаған аштықтың әсерінен орын алғып отырған азық-тұлік тапшылығынан жергілікті халықтың жағдайының ауырлығын айтып 1924 жылдың 1 сәуірінде Қазақ экономикалық мәжілісі мен КСРО ХКК-сіне, Қазақ өкілеттілігіне жазған хатында Ақмола мен Атбасар уездерінде астықтың шықпауына, азық-тұліктің жетіспеушілігінен тұрғылықты халықтың ашығып отырғандығын ашық келтірді. Аталған екі уездегі 387 000 десятина егістіктің 105 000 десятинасына астық шықпай қалғандығын, яғни 30 % егіс алқабының өнімсіз болып, халыққа қажетті 1 159 000 пұт астықтың орнына алынған 401 000 пұттың Атбасар уезіндегі отырықшы - 60 714, көшпелі - 58 026 адамына, Ақмола уезіндегі отырықшы - 107 321, көшпелі - 95342 адамға мулдем жеткіліксіз екендігін жаза отырып, бұл екі уездің халықтары тек мал етімен ғана күн көріп отырғандығын көрсетті. 1924 жылдағы мәлімет бойынша Ақмола уезінде 14 000 адам ашығып, 80-дей адам өлген. Балалар өлімінің өрлең тұрғандығы, уездік комитеттер қаражаттың жоқтығынан ашыққандарға көмек бере алмай отырғандығын ашына айта отырып, осы мәселе бойынша Москваға арнағы делегация жіберілетінін мәлімдеген [3].

15 сәуірде КСРО Орталық Атқару комитеті мен Халық Комиссарлар Конференциясы (ХКК) жіберген келесі жедалхатында Ұ. Құлымбетов губернияның Ақмола қаласында - 995 ересек, 1821 бала, уеде - 4190 ересек, 9025 бала, барлығын қосқанда 16031 адамның (5185 ересек, 10846 бала) ашығып отырғандығын, ал Атбасар уезінде ашықкан 15038 адамның 9199-ересектер болып, 5839-ы балалар екендігі жөнінде мәлімет келтіреді. Ол осы Атбасар уезінде ашыққандардың ұлттық құрамына қарай 4871-қазақ, 4328-и орыс, 2533- қазақ балалары, 3306-ы орыс балалары екендігін бөліп көрсете келе, егіс компаниясы жұмысының сонына дейін ашыққандардың санының көбейе түсстінін ескертте келе, тез арада үкімет тарапынан көмек беруді көтерді. Осындағы жеделхат ХКК-нің тәрағасы С. Сейфуллинге тиісімен ол 24 сәуірде Ұзақбай Желдірбайұлын тез арада нақты ашыққандар жайындағы мәліметтерімен Орынборға келуін талап еткен [4].

Ұзақбай Құлымбетов Ақмола губерниясындағы аштықтың салдарын ауыздықтауға осылайша күш салып, қаржылай, астықтай көмек алуга, сөйтіп, ажал тырнағынан мындаған адамдардың аман қалуына себепші болды. Ол сонымен қатар аштық кезінде орын алған тонаушылық, мал ұрлығына қарсы да күрес жүргізіп, барлық тәртіпсіздіктерге тойтарыс беруге бар күшті жұмылдырды [5].

1927 жылы Қазақстанда жұт нышандары біліне бастаған сөтте онымен күрес жүргізуге қатысты құрылған комиссияның төрағалығы осы Ұзақбай Желдірбайұлына тапсырылды. Құрамында Сұлтанғалиев, Мырзагалиев, Кенжин, Балғаев, Османов сияқты партия қызметкерлері бар комиссияның алдында жұттың шығу себептерін анықтау және ауыздықтау мәселесінде басшылық жасау тұрды [6].

Елді жайлаған қуаншылықпен күрес жүргізуде ақшалай қаржы бөліп, ауылшаруашылығына аса қажетті өнімдермен қамтамасыз етілді. Мал шаруашылығын көтеруге несие берілді. Әрине, жұтты тудырған құргақшылықтан мал шөпсіз, егіс өнімсіз қалды. Ұзақбай Құлымбетов осындай ауыр жағдай туындаған кезде елден шетке астық, жем-шөптің шығып кетпеуін қатаң қадағалауды талап етті. 10 қарашадағы Темір жол тасмалдау Бас басқармасына жіберген хатында қуаншылыққа байланысты осы жолмен Қазақстанның астық пен жем-шөпті тасмалдауға тыйым салғандығын ескертті [7].

1927 жылдың қысы Адай уезіне аса қын тиді. Жаздағы қуаншылықтан, жем-шөпсіз қалуы, оның үстінен үздіксіз боранның соғуы уезде малдың қырылуына алып келді. Қолындағы барлық малынан айырылған шаруаларды аштық жайлады. Ұ. Құлымбетов Дағыстан республкасынан көмек сұрады [8]. Сол кезде Дағыстан да осындай қыншылықты бастан өткізіп жатқан еді.

30-жылдардың басында Қазақстанда отырықшыландыру мәселесі қолға алынған сөтте Ұ. Құлымбетов Қазақ КСР Халық Шаруашылық Кеңесі төрағасының орынбасары қызметіне тағайындалған еді. Бұл кезде қызметі ауыл шаруашылығын колхоздастыру, сонымен қатар аштықтық нәубеті, осыған орай туындаған түрлі тәртіпсіздік, бандиттік шабуылдың өрістеп тұрған болатын. 1930 жылдың 14 тамызында қайта құрылған отырықшыландыру комитетінің құрамына енгізілді [9].

1931 жылы аштық басталған кезде өлкелік комитет аштық белен бере бастаған аудандарға арнайы уәкілдерін жіберіп, сол өнірдегі жағдайды бақылап, қыншылық туындаған жерлерде жергілікті басшылықпен барлығын қалпына келтіруге көмек көрсету мәселесін көтерді. Ұ. Құлымбетовтың тікелей басшылығымен әр облыстардың аудандарына уәкілдер жіберіліп, ондағы жағдай жайында ақпарат алынып отырылды.

Ұзақбайдың өзі Манғыстау ауданында бой алған бандитшілдікті жоюда құрылған үкіметтік комиссия төрағасы ретінде Каспий теңізі маңында кеңестік тәртіпті орнату, бандиттерді жоюға басшылық жасауға жіберілді. 20 тамызда Форт-Александровск қаласынан мал дайындау мәселесі бойынша Мемлекеттік саяси басқарманың (ГПУ) тікелей сымы арқылы Ф. Голощекинге, Мемлекеттік саяси басқарманың өкілетті өкілі (ППГПУ) Данилевскийге сөйлескен сөзінде аштық туралы сөз болмаса да кедейленген тұрғылықты халықтың үдерес көшуінен, жоспарланған салықты жинауда қыншылықтардың орын алып отыргандығын айтады [10].

Комиссия сол өнірдің тәртіпсіздіктерді ауыздықтады. Сонымен қатар біріншіден, ауылды жерлерде ауыл шараларына тиісті берілетін ақшаны жымқырған аудандық партия және кеңес басшыларын анықтап, олардың үстінен қылмыстық іс қозғаса, екіншіден, үгіт-насихат, түсіндіру жұмыстарын жүргізе отырып, бұлік шығарған басшыларын қолға түсірді [11].

Аштық үдей түсkenіне қарамастан, халықтын жаппай ауыл-ауылды кезіп, талғауға тамақ ізделеп босқанын көре, біле тұра үкімет қаражатпен, азық-тулікпен көмек көрсетудің орнына жоғарғы билік аудандық комитет басындағыларға салықтың мөлшерін көбейтуді, олардың көрсетілген мерзімінде жинап өткізуі талап етті. Тентіреп кеткен ауыл тұрғындарын қайтаруға дәрмені болмаған аудан басшылары қағаз жүзінде жалған мәлімет беру арқылы, тарап кеткен ауылдардың есебін өз күнін көре алмай отырган ауылдардан алмаққа талпынды.

Аштықтың зардабынан мал басының кемуі ауылшаруашылығын көтеруге үлкен зиянын тигізді. Қазақстанға басқа өнірден мал сатып алу арқылы малшаруашылығын қайта көтеру қажеттігін Ұзақбай Желдірбайұлы түсінді. КСРО Халық комиссарлар кеңесінің төрағасы В.М. Молотовқа жазған хатында осы мәселені төтеден қойып, Батыс Қытайдан мал басын сатып алушы ұсынды. Мал сататын қытай көпестерін тарту үшін Қазақстанның екі жерінде, Шыңжан провинциясына жақын Қазақстан шекарасында екі ірі жәрменеке орнын ашу қажеттігін көтерді. Оның бірі Алматы облысының Кеген ауданына қарасты Каркарада да, екіншісі Шығыс Қазақстан жеріндегі Зайсанда. Бұл ашылатын жәрменекеге қытай саудагерлерінің емін-еркін сауда жүргізуіне барлық женілдіктерді жасаудың маңыздылығын да атай отырып, кезінде Қытайға өтіп кетен малдарды қайтаруға

бар мүмкіншілкітің барлығын көрсетті. Қайраткердің есебінше, малмен сауда тауар айырбастау арқылы, яғни қант, кондитерлік өнім және тағы басқа тұрмысқа қажетті заттармен жүргізілуге тиіс.

Осы жәрменкеден түскен малдар колхозшыларға, жеке шаруашылық жүргізушилерге, кедей шаруаларға заттай несие түрінде беріліп, 2-4 жылдың ішінде өніммен қайтарылуға тиістелінді.

Ұ. Құлымбетов осылайша аз уақыттың ішінде қайтадан мал басын қалпына келтіруге әбден болады деп сенді және Зайсан мен Қарқарадағы жәрменкеге мал айырбасына қажетті заттарды алу үшін арнайы тауар қорын құрып, оған үкіметтөн 5,5 млн. ақша бөлінуін сұрады [12]. Қайраткердің бұл ұсынысы әрине, ашаршылық кезінде 40 млн.-нан 4 млн. басқа түсіп қалған мал басын қайта қалпына келтірудің амалы болатын. Мал басының азайып, елде аштықтың жайылуы сол кездің өзінде ұлт қайраткерлерін қатты алаңдатып, жоғары орындарына хат жолдан, тез арада шара қолдануын талап еткендері тарихта белгілі. Өкініштісі сол, бұл мәселеге өкімет орны көз жұма қарады.

1931 жылдың 22 қазанында болған қазақ өлкелік комитетінің бюросы Ұ. Құлымбетовтың баяндамасы негізінде Республиканың астық шықпай қалған аудандарында жүзеге асыру жоспарын төмендettі [13]. Осы күні Ұзақбай Желдірбайұлы КСРО Халық комиссарлар кеңесінің төрағасы В. Молотовқа хат жолдан, елдегі жағдайды толық баяндап, ауылшаруашылық салығын. Сақтандыру төлемдерін азайтуды өтінді. Хатта көрсетілгендей, Қазақстаның 45 ауданында астық дақылдары 63,9 пайызға, бау-бақша өнімдері 49,0 пайызға, мал басы 53,0 пайызға төмендеп кеткен. Көшілік аудандарда үшінші жыл астық өнім бермей отырғандағынын, шаруашылық 12 пайызға, ал тұрғылықты халық 15 пайызға қыскарғандағынын да атап өтіп, колхоздарды қалпына келтіруде материалдық, техникалық күш, тіпті азық-түліктей көмек беруін сұрады [14].

Ол жұқпалы аурумен күресуде де тез арада іс-шараларды жүзеге асырудың маңыздылығын 1932 жылы 14 ақпанда жабық түрде өткен ХКК-нің кеңесінде ашық айтты. Шығыс Қазақстан, Қарағанды және Ақтөбе облыстарында жұқпалы аурулар мендеп бара жатқандығы айтылып, осы ауру ошактарын жоюға қатысты төтенше комиссия құрылып, төрағалығына Ұ. Құлымбетов, ал мүшелігіне Каруцкий мен Асфендияров сайланды. Бұл комиссияның алдына барлық аудандардағы колхоздарда, өндіріс орындары мен совхоздарда қоғамдық-санитралық инспекторлар, санитарлық комиссияларын, денсаулық ұйымдарын құру, колхоз, өндіріс орындары мен совхоз директорларына арнайы санитарлық жағдайды бақылайтын өкіл тағайындал, оларға жұқпалы ауру ошактарын жоюға басшылық етуді тапсыру жүктелінді. Шілде, тамыз айларында Қарағанды, Семей, Балқаштағы өнеркәсіп орындарында жұқпалы ауралардың таралмауын қадағалау міндеттелінді. Әсіресе Шығыс Қазақстан облысының атқару комитетінің төрағасы Сырғабеков пен облыстағы халық денсаулық сақтау комитетінің төраға орынбасары Козловқа бескүндік мерзім ішінде жұқпалы ауруды жоюға қажетті қарожаттық жағдай жайында есеп беру, бөртпе сүзектік ауруларды бөлек ұстайтын арнайы орындарды даярлау барысы тапсырылды.

Семей өніріне қарай босқандарға, қаладан 8 км. жерде эвако-пункт ашып, соған орналастыру, техникум, кәсіптік мектептерде оқытын студенттерден, жұмысшылар мен кәсіподақ белсендерінен эпидемия кезінде санитарлы милиция құрып, жұқпалы ауру тараған жерлерге жіберу, сонымен қатар аурударды моншаға түсіріп, дезинфекция (ұытсыздандыру) жасайтын арнайы камералардан өткізу мәселесін көтерді.

Жұмысшылар көп шоғырланған өнеркәсіп, терстерде, колхоз, совхоздарда моншалар салу, босқындар көп шоғырланатын теміржол бойында, нақтылай айтқанда 15 қыркүйекке дейін Түрксіб, Омбы теміржол басшылығының қадағалауымен Петропавл, Семей, Алматы станциясында оқшауланған өткізу пункттерін салдырту, өнеркәсіп орындары мен совхоздарға жұмысшы күшін моншаға түсіріп, шашын алып, іш сүзегіне, шешекке қарсы еккеннен кейін ғана қабылданатын болды. Сонымен қатар жоғары оку орындары, техникумда оқытындарға да екпе салу да қолға алынатын болды.

Қарағанды, Шығыс Қазақстан және Ақтөбе облыстық атқару комитеттері жұқпалы ауру жайлайған аудандардың тұрғындарын азық-түлікпен қамтамасыз ете отырып, осы облыстардағы өндіріс орындарына жұқпалы аурумен күрес жүргізу үшін арнайы өкіл жіберу, ауру жайлайған аудандарға медицина мамандарын, дәргерлерді жіберу көзделінді [15].

Қайраткер жұқпалы аурумен күресте облыстарға жеделхат жіберіп, тез арада медициналық бригадалар құрғызды. Мәселен, Шығыс казақстан облысының Шемонаиха, Ертіс, Горьковский

аудандарына медбригадалар жіберіліп, халықты санитарлық уйтсыздандырудан өткізді. Ауруларды анықтаң, оқшауланған орындарға жатқызып, дәргерлік көмек жүргізді.

Ол 1932 жылдың 26 желтоқсанында РКФСР Жер ісі халық комиссариатынан және қазақ өкілеттілігіне жеделхат жөнелтіп, жұқпалы ауру жайлаған Семей, Ақтөбе, Алматы облыстарына Пржекрыла, Филимонов, Кленяев сияқты эпидемиолог дәргерлерді жіберуін өтінді [16].

Ал 31 желтоқсанда ККСР жер ісі халық комиссары С. Асфендияров екеуі РКФСР Жер ісі халық комиссариаты мен Халық Комиасарлар Кенесіне Қазақстанның бірталай облыстарына жұқпалы аурулардың тарауына орай тез арада эпидемиология мен санитарлық дәргерлерді жіберуді өтінген хат жолдады.

Олардың себебінше бөртпе сүзегімен осы жылдың қазанында 813 адам, қараша айында 1482 адам ауырған. Жұқпалы ауру тараган облыстардың ішінде Шығыс Қазақстанда желтоқсаның алғашқы аптасында бөртпе сүзегімен ауырған 556 адам тіркелсе, Қарағанды облысында 246 жұқпалы аурумен ауырған. Алматыда – 8, ал Ақтөбенің онтүстік бөлігіндегі Ақтөбе, Жетіғара, Федоровка аудандарында сүзек ауыруының ошактары пайда болып, 33 адам осы ауыруды жұқтырған екен. Сонымен қатар Шығыс Қазақстанның Риддер, Семей, Өскемен, Павлодар қалаларында, Қарағанды облысында Қарағанды, Петропавл, Степняк қалаларында да сүзек ошактары пайда болған. Мәселен, Риддер қаласында бөртпе сүзегімен қараша айында 123 адам ауырса, ал желтоқсаның он күндігінде ауырғандардың саны 265-ке жеткен.

Қарағанды облысында қараша айының үшінші аптасында жұқпалы аурумен ауырған 104 адам, желтоқсаның он күнінде сүзек жұқтыртып ауырған 246 адам тіркелген.

Екі қайраткер де жұқпалы аурудың бүкіл республикаға жайылуынан қауіптенді. Аурумен күрес жүргізу үшін тез арада тәжірибелі 10 эпидемиологтар мен 10 санитарлық дәргерлерді және 10 жұқпалы ауруға қарсы күресті үйимдастырушыларды жіберуді, аурулар шыққан өнірге барытын, ауыр науқастарды ауруханаға тасмалдайтын б автомашина бөлуді өтінді. Ауруханларда төсекорынның, ақ жайманың, эпидемиялық отрядтардың қызметкерлеріне қажетті арнайы кимдердің жоқтығын да айтЫП, осы жетіспейтін заттарды бөлгізуді талап етті. Мәселен, ақ жаймадан 60 000 метр, жұқпалы ауруларды заарсыздандыратын 19 000 000 доза дәрісін, эпидиемолог қызметкерлер мен эпидотряд мүшелеріне қажетті 1 500 киім жабдығын, сонымен қатар, ауруларды тасмалдайтын 350 жылды мен 2000-дай ұсақ жануарлар 200 тонна сұлы, 400 тонна шөптен қамтамасызу ету жағын да сұрады. Жұқпалы ауруға қарсы ең басты, қажетті қаражат мәселесі де айтылып, 1933 жылдың 1 тоқсанына 2 298 650 сом ақша көлемінде қаржылай бөлуді өтінді [17].

Ашықкан облыстардағы аудандарға астықтай көмек көрсету мәселесі жиі болмаса да жүргізілп түрді. Мәселен, Онтүстік Қазақстандағы аштық жайлаған Қызылорда ауданының 1000 шаруашылығына, Қармақшы ауданының 500 шаруашылығына, Қарсақпай ауданының 700 шаруашылығына, Қызылқұмдағы 500 шаруашылыққа, Таластағы 600 шаруашылыққа, Созактың 600 шаруашылығына, Қазалының 1000 шаруашылығына, барлығы 4900 шаруашылыққа бидай үлестірілген. Әрбір аштықкан адамға қажетті 4 кг. бидай мөлшері белгіленіп, 1932 жылдың желтоқсаны, 1933 жылдың қантары мен мен ақпан айына 98 тоннадан азық-түлік беру міселеісі жоспарланған. Сонымен бірге бір реттік көмек ретінде Әулиеата ауданына 500 пұт, Мерекге 78 пұт, Жаңақорғанға 500 пұт, Қармақшы ауданына 500 пұт азық берілді. Дегенмен, бұл өнірдегі кейбір аудандарға толықтай жоспарланған азық жетпеді. Бұған үкімет орынының қабылдаған бұйрығының аз уақыттан кейін жоюы себепші болды. Шымкент қаласынан Ұ. Құлымбетовке 1933 ж. 9 қантарында Онтүстік Қазақстан облыстық атқару комитетінің төрағасы Атырауовтан осы мәселені қолға алып, бір қалыпқа келтіруді жөнінде жеделхат келген [18].

Ұзақбай Желдіrbайұлының басшылығымен Онтүстік Қазақстанға 1932 жылдың 4 тоқсанына дейін 15 мың пұт нан, 5 желтоқсанда қосымша 7500 пұт пен бір рет беретін 2000 пұт астық бергізілді. Ал 1933 жылдың 2 ақпанына дейін 5 мың шаруашылыққа 16250 пұт азық-түлік көмегін бөлгіздіртті. Өлкелік қаржыдан осы өнірде босып жүргендегерге жылы киім таратылды.

Ұ. Құлымбетов аш босқындар шоғырланып қалған жерлерге азық-түліктей көмек көрсетуді қолға алды. Әулиеата аудандық партия комитетінің басшысы Жаңбыршинге Сарысу мен Әулиеата аудандарына деп бөлінген келген азық-түліктен Сарысу мен Жаңаөркеннен босып келген аштарға 3 мың пұтын тез арада беру жөнінде нұқсау беріп, бөлдіртті [19].

Оңтүстік Қазақстан облысына бөлінген қаржылай және азық-түліктей жіберілген көмектің қалай жұмысалып жатқандығын бақылауға алды. Себебі, Қармақшы ауданына бөлінген көмек ашыққандарға жетпей, бұл мәселеге аудандық атқару комитеті көз жұма қараған еді [20].

Аштықтан үдерे көшкен, өлгендердің арасында балалардың тағдыры аса аянысты еді. Ұ. Құлымбетов Оңтүстік Қазақстан облысы аудандарындағы қанғыбас балаларды балалар үйіне орналастыруды бақылауға алғып, 1932 жылдың қараша-желтоқсан айында олардың тамағы мен киім-кешегіне 230000 сом ақша бергізді [21]. Ол Л. Мирзоянның бұйрығымен Әулиесатаға жіберіліп, балалар үйлерінің жағдайын тексеру және оларға қажетті көмек ұйымдастыруды қолға алды [22]. Қарағанды облысы Балқаш ауданындағы балалар үйінің ауыр жағдайын қалпына келтіруді тікелей өз бақылауына алды [23]. Үй-күйсіз, ата-анасыз қалған 13 жастан жоғары кезбе балаларды түрлі оку орындарына, оның ішінде кәсіптік оку орындарына алғып, тәрбиелеуді жөнге салды [24].

1933 жылдың қантарында тамақ іздел отырған жерін тастап, ауыл-ауылды аралаушылардың арасы көбейе түсті. 1933 жылғы 16 қантардағы ҚСРО ОГПУ ПП Ұ. Құлымбетовке жіберген арнайы мәлімдемесінде Түркістан ауданына Қарсақпайдан, Сарысу мен Созақ аудандарынан аштардың легі ағылған. Тіпті бір топ аш-жалаңаштар Ашысай кеңішіндегі жұмысшылар мен қызметкерлерінің пәтерлеріне басып кіріп, тонаған. Мәлімет бойынша олар 1932 жылдың 14 желтоқсанында Балтакөл колхозының №20, 21 және 22 ауылдарынан 38 шаруашылық теміржол станциясына келіп, екі вагонды сатып алғып, жүктөрін тиеп Орта Азияға кетпекке талпынған. Бірақ үдере көшпек болғандар уақытында тоқтатылған. Көшпек болғандар ауылкенесінен барлық бағытта дүние мұлкімен, малымен көше алатындығы жөнінде анықтама алғы алған. Тексеру барысында шаруалардың үдере көшуіне тәркіленіп, жер аударылған бай Рұстемовтың інісі, колхоздың мүшесі болып отырған бауыры бастамашы болған. Колхоздың жақсы жылқыларын сатып жіберіп, одан түскен 3000 сом ақшаны ауылдың белсенділери Әліш Нұматов, Бөре Исмағұловпен бөліскең.

Ұ. Құлымбетов бұл мәлімдемеге бұрыштама қойып, көшкендерді қайтадан өз жерлеріне қайтарып, көктемдегі егіс жұмысына тарту мәселесін Оңтүстік Қазақстан облыстық комитетіне тапсырды [25]. 16 қантар күні Ұ. Құлымбетовтың төрағалығымен қазақ шаруашылығын отырықшыландыру комиссиясы құрылды [26]. Аудан, ауылдарға арнайы үгіт-насихатшыларды жіберіп, қайтадан ауыл шаруашылығын қалпына келтіруге шақыру, егіс алқабындағы жұмыстарға, малға жем-шөп даярлауда бас-көз болуды талап етті [27].

Үдере көшкендерді қайтадан өз аудандарына қайтаруда қыруар іс-шараларды қолға алуға тұра келді. Өз жеріне қайтып оралғандарға ақшалай көмек көрсетуді де қолға алды. Қырғызстанға кеткен босқын қазақтарды қайтарып, Алматы мен Оңтүстік Қазақстан облыстарына орналастыруды Халық Комиссарлар кеңесінің өкілдері Құрманғалиев пен Избановқа жүктеп, осы кеңестің қосымша қорынан 25 мың сом ақша бөлгізді [28].

19 қантарда ХКК-нің өкілі О. Жандосовтан Қазақ өлкелік комитетіне Голюдовқа және ХКК-сі төрағасының орынбасары Ұ. Құлымбетовке құпия түрде Шу ауданы арқылы Қырғыз жеріне жаңа-арқалықтардың босып бара жатқандығын айтып дабыл қақты. Әулиесата, Шу аудандарының Қазақстанның ішкі аймақтарына қарай көшкен шаруашылықтар жайында да мәліметтер келтірді. Балқаш пен Аягзеге қарай бет алғандардың барлығына да тоқталды. Сарысу ауданындағы 7000 шаруашылықтан 500-600 ғана шаруашылық қалып, басымы Ақмола бағытына бет алған. Осы Сарысудан шыққан босқындар Созақ-Шаян-Арыс және Созақ-Түркістан бағытымен кетсе, негізгі көш Ушарал-тала-Әулиесата бағытымен жүрген. Әулиесатадан Кетпентөбе арқылы Жалал-Абадқа, ал теміржолмен Сталинабад пен Китабқа қарай жөнелген. Қазақ босқындарының көбі Тәжікстандағы Китабқа қарай шұбырыған.

Әулиесатадан шыққан 500-дей сарысулық отбасы қырғыздардың Рыков және Талас аудандарына жеткен. Рыков аудандық атқару комитетінің хатшысының айтуынша, бұл ауданда жергілікті қырғыздардан гөрі, босқын қазақтардың саны басым түскен. Ауып келген аш қазақтарға аудандық комитет қолдарында бар көмегін көрсетуге тырысқан. Жетім қалған қазақ балаларына арналған 100 орындық балалар үйін, аштарды тамақтандыратын арнайы пункттер ашып, басқа да көмек түрлерін ұйымдастырған.

О. Жандосов Әулиеата қаласындағы жағдайға аса назар аударудың қажеттігін көтерді. Себебі, аштықтан көшеде өлгендердің саны күннен күнге көбейе түсken. Мәселен 5-6 қантарда қалада 84 адам аштықтан, сұықтан өлген. Олардың ішіндегі 20 бала базардағы шайхананың маңында қатып қалған. Қалада күнделікті өлгендерді жинау әдетке айналған. Тіпті ашыққандардың арасында өз балаларын өзенге лақтырып жіберген жағдай да орын алған. Осындай электростанцияның қасындағы суға тасталған бір бала құтқарылып, қалалық ауруханага жіберілген.

Қайыршылардың қатары көбейіп, топ болып базарда тамак сатқан саудагерлерге шабуыл жасаған. Оның үстіне шешек пен бөртпе сүзекпен аурығандардың да қарасы молайған. Базардағы бір пұт жүгерінің бағасы 100-120 сомға дейін көтерілген [29].

О. Жандосов осы жағдайды біле және көре отырып, Алматыда БК(б)П аудандық комитетінде болып бұл мәселеге қатысты бірнеше шараны қарауға қатысты. Үдере көшу ісі бойынша арнайы оперативтік үштік құру мәселесі қозғалды. Ол 9 қантар қуні шаруашылық мәселесіне байланысты болған мәжіліске де, 11 мен 12 қантарда босқан қазақтарға қатысты тез арада көмек ұйымдастыру мәселесі қарастырылған кезде де Ораз Жандосов өз ойын білдірген [30].

О. Жандосов Оңтүстік Қазақстан аудандарынан босқан қазақтарға көмек беруге қатысты бірнеше ұсыныс білдіріп, босқындарға көп мөлшерде астықтай көмек беру, отырықшыландыруға қатысты несие беру, көмек беру корларын ашу қажеттігін көтерді [31].

Ораз Қиқымұлы Голюдов пен Ұ. Құлымбетовке жазған құпия екінші хатында (23 қантар) Оңтүстік Қазақстанның Талас ауданындағы босқындардың хал-жайын егжей-тегжей хабарлаған. Талас ауданының орталығы Ойыққа қарайғы жолда 5-6 өлген адамдардың мәйіті жатқандығын, Қыргызстанға немесе Әулиеатаға топ болып босқан қазақтар кері қарай 2-3 адам болып әзер қайтып келе жатқандығын мысалмен келтірді. Ойыққа қарай келе жатқандардың арасында 14-15 жасар баланы көргендігін, ата-анаы қырғыз жерінде өліп, кішкентай інісі мен қарындасты сол жақта қалып қойғандығын жаза келе, Талас ауданында көбіне үдере көшу астық пен мал шаруашылығымен айналысатын ауылдарда орын алғандығын санмен келтіреді. Оның көрсетуінше, 1932 ж. 15 ақпанинан 1933 ж. 15 қантары аралығына дейін Талас ауданынан 2242 шаруашылық көшіп, осы шаруашылықтағы 3770 жылқыдан 1353, ал 2118 түйеден 151-і ғана қалған.

Ол ел арасында иттің, есектің жеу фактісінің барлығын жасырмады. Сонымен қатар жұқпалы аурумен ауырғандардың қатарының көбейіп бара жатқандығын да нақтыладап өтіп, тез арада көмек көрсету, дәргерлік жәрдем беру қажеттігін көтерді [32].

Бір айта кететін жайт, Ораз Жандосов 1933 жылы соуір-мамыр айларында Әулиеатаның Сарысу ауданына уәкіл болып барып, аштыққа ұшыраған халықтың жантүршігерлік жағдайына қатысты Қазақ өлелік партия комитетінің жауапты хатшысы Ф.И. Голощекинге хат жазып, ауылдағы жағдайды былайша баяндауды: «Ауылдарды аралаған кезімде, мен ондаған күндер бойы жерленбеген мәйіттерді кездестірдім. Бұл жағынан, тірі қалған әйелдер мен жас балаларға ешкім көмек көрсетпейді. Таңданарлықтай болса да, әйелдер жоқшылық пен аштыққа төзімділеу. Еркектердің бірден ұнжыргалары түсіп кете ді. Күйзелгендер қолдарына не түссе де түк қалдырмай жеп қояды. Сүйек-саяқты жинайды және жүрек жалғау үшін ондаған мәрте қайнатады. Тамақ орнына жартылай өңделген аң терілері де кete береді. Мен иттің етін жеген және онысын жасырмайтын бірнеше адамдарды кездестірдім. Онынши ауылдан келе жатқан жолымда әлсіз жапаннан екі жасөспірімді көрдім. Олар қайдағы бір ескі жұрттағы, терісін алу үшін атылған иттердің қалған өлімтіктеріне бара жатыр екен. №5 ауылда тамактанбаудан жартылай ісінген, аяны ауыр әйел маған жақын келіп, оған ит атып беруді өтінді». О. Жандосовтың бұл хаты Қазақ өлкелік комитеті бюросының 1933 ж. 3 мамырында қаралып, нақты шешім таппай, Халық комиссарлар кенесіне итерілді [33, 142-143-пп.].

Ұ. Құлымбетовті елдегі аштық қатты жайлаған аудандардың жағдайын саралап, көмек ұйымдастыру үшін уәкілдер жіберіп, қажетті қаражат мөлшерін анықтатты. Мерке, Куговой, Әулиеатаға іссапарға жіберілген уәкілдер босқындарды қайтару мен оларды орналастыру мәселесінде жіберілген кемшілікті оған мөлімдеп отырды. Мәселен, уәкіл Семенов 29 қантарда жіберген мәлімдемесінде босып кеткен қазақтардың өз жерінے жете алмай жолда жан тапсыратындығын, Луговой станциясына дейін 4-5 күннің ішінде 23 адамның қайтыс болғанын хабарлаған. Дегенмен бар күштерін салып, ашыққандарды 10 күнге жетерлік азықпен қамтамасыз еткен [34].

Луговой поселкесінде тағы да қанғып кеткен 100-150 балаларды орналастыратын ғимарат дайындалған. Алайда балаларды орналастыруда кемшіліктерді орын алған. Құрамында Семенов,

Казновский және Наватов сияқты мүшелері бар комиссия Әулиеата қаласындағы балалар үйлер мен азықтанатын пункттерді тексеру барысында 400 баласы бар балалар үйіндегі 5 бөлмеге 60-80 балаға дейін орналастырылғандығын, бөлмелердің ластығы, ешқандай да санитарлық тазалық жүргізілмегендігін, балаларға арналған жуынғаш құралының жоқтығын және олардың тесеніші жоқ еденде жататынын анықтаған. Сонымен бірге балаларға дәргерлік көмек көрсетілмеген, тойып тамақ шілпегендіктен және аурудан күніне 3-7 бала өліп отырған. Олардың арасында қатты ауырып жатқан 50 бала жекеленбей, басқа балалармен бірге ұсталған. Ең сорақсы балаларға ыстық тамақ пен шәй берілмей, тек 250 грамм наңды қайнамаған сұық сумен немесе қармен жеген.

Комиссия сау балалардың аурулармен бірге жататындығын да, тіпті өлгендердің мүрдесі алынбай бірнеше күн жатып қалатындығын да анықтаған.

Әулиеатадағы екінші балалар үйінің жағдайы да тұра осындай болғандықтан комиссия тез арада біріншіден, балалардың барлығын дәрірлік тексерістен өткізу, екіншіден, ауру балаларды бөліп алып, арнайы бөлмеге орналастырып, ем-дом жасау, үшіншіден, өлгендердің мүрдесін зиратқа жерлету, төртіншіден балаларға ыстық тамақ ұйымдастыруды маңыздылығын көтерді [35]. Осындай қыны жағдайдан шығу үшін Ұ. Құлымбетов ашыққандарға қаржылай көмек көрсетуге 420 мың сом ақша бөлгізді. Оның 100 мыңы Алматы облысына, 80 мыңы Оңтүстік Қазақстан облысына, 60 мыңы Қарағанды облысына, 80 мыңы Ақтөбе облысына, 80 мыңы Шығыс Қазақстанға, ал 20 мыңы Батыс Қазақстанға жіберілді [36]. Әр облыстың аудан хатшыларына азық ізделп босқан аштарды күмай қабылдап, колда бар көмектерін беруді міндеттеді. ХҚҚ-нің бір мәжілісінде Орта-Волга өлкесінегі Елек селосындағы балалар үйіндегі босқын қазақ балаларына жылы киім алуға 25000 сом ақша бөлгізді [37]. Босқындарға қысым көрсетіп жатқан кейір аудан басшыларына жеделхат жолдап, мұндай әрекеттерді тоқтатуды талап етті.

Аштықтан кейінгі жағдайды қалпына келтіруге де бар күш-жігерін салды. Босып кеткендерді қайтару, оларды орналастыру мәселесін де қолға алып, Өзбекстан, Повольже, Қарақалпақстан, КСРО-ның еуроалық бөлігіне кәмпескелеу, аштық тұсында көшіп кеткен қазақтарды қайтару амалына кірісті. Негізінде босқын-қазақтарды қайтару аграном-зоотехник Малай Юнусовтың оған жазған хатынан кейін жанданған сияқты. Себебі 1937 жылдың 15 сәуірінде М. Юнусов Жәнібек және Талов ауданынан 500-дей шаруашылықтың Поволжеге қарай босып көшіп кеткендігін мәлімдей отырып, соларды қайтару жұмысын қолға алса деген өтініш білдірген еді [38].

21 сәуірдегі Қазақ өлкелік комитетінің хатшысы Л. Мирзоянға жазған хатында Ұзақбай Құлымбетов Орталық атқару комитетіне 1930-1933 жылы қазақ жерінен босып барып Өзбекстан, Қарақалпақстан, Сібірден және Москва, Воронеж, Куйбышев, Саратов сияқты қалаларға орныққан қазақтардың туған жерлеріне қайтып оралғысы келетіндіктері жайында, сонынпен қатар қайтып оралу үшін қаржылай көмек көрсетуін өтінген хаттар мен жеделхаттардың көптеп келетіндігін келтіре отырып, осы мәселені қазақ өлкелік комитет бюросында қарап, бұл бағытта қандай жұмыс жүргізу қажеттігіне нұсқау беруін сұрады [39].

Қазақ өлкелік комитетінің 29 сәуірде өткен бюросында босып көшіп кеткендерді қайтару жайында Л. Мирзоян мен Ұ. Құлымбетов баяндама жасап, соның негізінде 500 мың сом көлемінде ақша бөлу және қайтып оралғандарды орналастыру жөнінде қаулы қабылданды. Сонымен қатар 15 маусымға дейін оларды колхоздарға орналастырып, үймен қамтамасыз ету тапсырылды [40].

Бұрынғы мектендеріне қайтып оралғандардың аяғынан тұрып кетуі үшін үкімет қорынан азық-түлік, киім-кешек, шаруашылыққа қажетті заттармен қамтамасыз етуді қолға алды. Ұ. Құлымбетовтың қол қоюымен елге қайтып оралғандар 45 шаруашылыққа орналастырылып, оларға қажетті азық-түлік бөлгізілді [41].

Ұзақбай Желдіrbайұлы елді аштықтан алып шығу үшін мал шаруашылығын қалпына келтіруде несиеге шетелден мал сатып алудың маңыздылығын ХҚҚ-не жазған мәлімдемесінде баса көтерді. Бұдан кейін құпия түрде Қытайдан Зайсан мен қарқара жәрменекесіне және кері қарай Шығыс шекарасына саудагерлерді тарту арқылы малдарды сатып алу жолдарын көрсетіп берді [42]. Сөйтіп қайраткер 1935 жылдың қантарынан 1937 ж. Қазақ КСР ОАК төрағасы қызметін аткарған кезінде ауылшаруашылығын көтеруде малшаруашылығын дамытуда қыруар қызмет жасады.

Ұ. Құлымбетов 1937 жылдың 28 қазанында халық жауы ретінде айыпталып, КСРО ОАК-нің төрағалығынан аластастылғанға дейін ол аштықтың кесірінен Қазақстаннан тыскары жерлерге босып кеткен қазақтарды туған жерге қайтарумен айналысты.

Қайраткердің 1921-1922, 1931-1933 жылдардағы Қазақстандағы ашаршылықты ауыздықтауға, сол алапат жылдары өзге республикалар мен шетелге босып кеткен қазактарды қайтаруда қосқан үлесі мол. Болашақта бұл мәселенің зерттеушілер тарапынан қолға алынатындығы сөзсіз.

ӘДЕБИЕТ

- [1] КР ПА. 141-к., 1-т., 11563-ic. 19-20-қайырм. п.
- [2] КР ПА. 141-к., 1-т., 11563-ic. 19 арт., 27-п.
- [3] КР ОМА. 30-к., 1-т., 352-ic. 33-33 қайыр. п.
- [4] КР ОМА. 30-к., 1-т., 352-ic. 51, 56-пп.
- [5] КР ОМА. 5-к., 5-т., 116 «а»-ic.1-п.
- [6] КР ОМА. 30-к., 1-т., 688-ic.12-п.
- [7] КР ОМА. 30-к., 1-т., 752-ic.165-п.
- [8] КР ОМА. 30-к., 1-т., 752-ic.191-п.
- [9] КР ОМА. 30-к., 7-т., 44-ic.193-п.
- [10] КР ОМА. 30-к., 7-т., 44-ic.193-п.
- [11] КР ПА. 141-к., 1-т., 11563-ic. 31-п.
- [12] КР ОМА. 30-к., 7-т., 151-ic.122-п.
- [13] КР ОМА. 30-к., 7-т., 112-ic.14-п.
- [14] КР ОМА. 30-к., 7-т., 113-ic.52-53-пп.
- [15] КР ОМА. 30-к., 2-т., 787-ic.32-33-пп.
- [16] КР ОМА. 30-к., 2-т., 787-ic.6-п.
- [17] КР ОМА. 30-к., 2-т., 787-ic.26-28-пп.
- [18] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 104-п.
- [19] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 101, 111-пп.
- [20] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 105-п.
- [21] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 101-п.
- [22] КР ПА. 141-к., 1-т., 7284-ic. 121-122-пп.
- [23] КР ОМА. 30-к., 7-т., 188-ic.40-п.
- [24] КР ОМА. 30-к., 7-т., 151-ic.139-п.
- [25] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic.67-п.
- [26] КР ОМА. 30-к., 2-т., 1120-ic. 58-58 қайыр.-п.
- [27] КР ОМА. 5-к., 17-т., 213-ic.1-5-пп.
- [28] КР ОМА. 30-к., 7-т., 178-ic. 6-п.
- [29] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 120-122-пп.
- [30] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 123-п.
- [31] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 125-п.
- [32] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 127, 129, 136-пп.
- [33] Нұрымбетова Г. Ораз Жандосов (монография). – Астана: Елорда, 2013. – 224 б.
- [34] КР ОМА. 30-к., 8-т., 18-ic. 25-26-пп.
- [35] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ic. 39, 40-42-пп.
- [36] КР ОМА. 30-к.,7-т., 178-ic. 19-п.
- [37] КР ОМА. 30-к., 7-т., 178-ic. 10-п.
- [38] КР ОМА. 5-к., 21-т., 200-ic.14-п.
- [39] КР ОМА. 5-к., 21-т., 200-ic.13-п.
- [40] КР ОМА. 5-к., 21-т., 200-ic.16-п.
- [41] КР ОМА. 30-к., 7-т., 151-ic.178-п.
- [42] КР ОМА. 30-к., 7-т., 179-ic.2-п.

REFERENCES

- [1] КР PA. 141-к., 1-т., 11563-is. 19-20-қайым. р.
- [2] КР PA. 141-к., 1-т., 11563-is. 19 art., 27-p.
- [3] КР OMA. 30-к., 1-т., 352-is. 33-33 қайыр. р.
- [4] КР OMA. 30-к., 1-т., 352-is. 51, 56-pp.
- [5] КР OMA. 5-к., 5-т., 116 «а»-is.1-p.
- [6] КР OMA. 30-к., 1-т., 688-is.12-p.
- [7] КР OMA. 30-к., 1-т., 752-is.165-p.
- [8] КР OMA. 30-к., 1-т., 752-is.191-p.
- [9] КР OMA. 30-к., 7-т., 44-is.193-p.
- [10] КР OMA. 30-к., 7-т., 44-is.193-p.
- [11] КР PA. 141-к., 1-т., 11563-is. 31-p.
- [12] КР OMA. 30-к., 7-т., 151-is.122-p.
- [13] КР OMA. 30-к., 7-т., 112-is.14-p.

- [14] КР ОМА. 30-к., 7-т., 113-ис.52-53-пп.
- [15] КР ОМА. 30-к., 2-т., 787-ис.32-33-пп.
- [16] КР ОМА. 30-к., 2-т., 787-ис.6-п.
- [17] КР ОМА. 30-к., 2-т., 787-ис.26-28-пп.
- [18] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 104-п.
- [19] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 101, 111-пп.
- [20] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 105-п.
- [21] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 101-п.
- [22] КР РА. 141-к., 1-т., 7284-ис. 121-122-пп.
- [23] КР ОМА. 30-к., 7-т., 188-ис.40-п.
- [24] КР ОМА. 30-к., 7-т., 151-ис.139-п.
- [25] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис.67-п.
- [26] КР ОМА. 30-к., 2-т., 1120-ис. 58-58 қажүр.-п.
- [27] КР ОМА. 5-к., 17-т., 213-ис.1-5-пп.
- [28] КР ОМА. 30-к., 7-т., 178-ис. 6-п.
- [29] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 120-122-пп.
- [30] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 123-п.
- [31] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 125-п.
- [32] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 127, 129, 136-пп.
- [33] Нұрмұбетова Г. Ораз Жандосов (монография). – Астана: Elorda, 2013. – 224 б.
- [34] КР ОМА. 30-к., 8-т., 18-ис. 25-26-пп.
- [35] КР ОМА. 30-к., 8-т., 12-ис. 39, 40-42-пп.
- [36] КР ОМА. 30-к.,7-т., 178-ис. 19-п.
- [37] КР ОМА. 30-к., 7-т., 178-ис. 10-п.
- [38] КР ОМА. 5-к., 21-т., 200-ис.14-п.
- [39] КР ОМА. 5-к., 21-т., 200-ис.13-п.
- [40] КР ОМА. 5-к., 21-т., 200-ис.16-п.
- [41] КР ОМА. 30-к., 7-т., 151-ис.178-п.
- [42] КР ОМА. 30-к., 7-т., 179-ис.2-п.

С. О. Смагулова, А. П. Ермухамедова

Заместитель директора Института истории и этнологии им. Ч. Ч. Валиханова,
доктор исторических наук, Алматы, Казахстан,
Ученый секретарь Института истории и этнологии им. Ч. Ч. Валиханова, доктор PhD,
Алматы, Казахстан

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ У. КУЛУМБЕТОВА ПО ЛИКВИДАЦИИ ГОЛОДА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Статья посвящена общественно-политической деятельности государственного деятеля Узакбая Кулумбетова в период голода 1921-1922 и 1931-1933 гг. в Казахстане. Авторы на основе данных архивных документов дают анализ его руководящей и организационной работы в борьбе с голодом. В исследовании освещены результаты различных мероприятий, проведенных правительством против голода и распространения эпидемических заболеваний. В ходе изыскания были привлечены написанные У. Кулумбетовым в высшие инстанции письма, в которых затрагивались проблемы снабжения голодающих продовольствием, возвращения беженцев на родину и их размещения.

Вместе с тем, авторами рассмотрены вопросы, связанные с последующей деятельностью Кулумбетова в борьбе с последствиями голода и восполнением поголовья скота в республике.

Ключевые слова: деятель, борьба с голодом, губерния, республика, беженцы, сельскохозяйство, эпидемия, правительство, детский дом, беспризорники.